

"De patenterade konsterna" – 100 år av upphovsrättskritik

Martin Fredriksson

Tema Q, Linköpings universitet

martin.fredriksson@isak.liu.se

Ända sedan 1700-talet har upphovsrätten motiverats utifrån John Lockes naturrättsliga föreställning om att varje individ har en odiskutabel rätt till frukterna av sitt eget arbete. Att författare, konstnärer och andra upphovsmän därmed har en naturlig äganderätt till sina egna verk är en grundtes som fortfarande präglar synen på upphovsrätten. Under senare år har denna tes mött högljutt motstånd, men det har alltid funnits röster som har ifrågasatt det självskrivna och naturliga i upphovsmannens rätt att begränsa andra människors tillgång på kultur. I detta paper tittar jag närmare på hur sådana motdiskurser har artikulerats i upphovsrättshistorien. Det är en text vigd åt avvikare och nejsägare i den svenska riksdagsdebatten om upphovsrätt från mitten av 1800-talet fram till 1960 och den visar bland annat hur upphovsrätsfrågan på olika sätt inordnats i en politisk debatt där kritiken växelvis kommit från liberalt och socialistiskt håll. Avslutningsvis frågar jag mig vilka perspektiv dessa röster kan ge på dagens upphovsrättsdebatt och vad de kan säga om upphovsrättskritikens roll i samtidens politiska landskap.

Upphovsrättens uppgång och fall?

Rättegången mot Pirate Bay och instiftandet av den omdebatterade Ipred-lagen har placerat upphovsrätten högt upp på den politiska dagordningen under det senaste året. Konstnärernas och kulturindustrins behov av avkastning på arbete och kapital har ställts mot kulturens frihet och många menar att dagens lagstiftning hämmar den konstnärliga kreativiteten och begränsar allmänhetens tillgång på kultur. Men motståndet mot upphovsrättsdiskursen är inget nytt. Redan 1975 menade Stig Strömholm att upphovsrätten tycks ha haft störst stöd bland politiker och allmänhet när 1960 års upphovsrättslag instiftades men att detta stöd började falna bara några år senare:

Sedan [1960] har vinden vänt. Redan mot slutet av 1960-talet hävdade i Sverige regissörer och skådespelare, att det dramatiska verket är teatergruppens egendom lika mycket som författarens. [...]Från annat håll gjordes gällande, att den individuella upphovsrätten är ett nattståndet borgerligt påfund, och snabbtungade politiker började tala om 'intellektuell allemansrätt' som något nytt och progressivt. I fråga om nya och tekniskt svårbemästrade former för nyttjande av intellektuella verk började kollektiva avtal om fritt nyttjande mot gäldande av en avgift till upphovsmännens organisationer vinna insteg. Så tycks man då, med allt tillbörligt buller och bång, vilja ta det stora steget tillbaka till början av en mycket gammal historia.¹

Den historia som Strömholm åsyftar tog sin början med 1810 års Tryckfrihetsförordning som ibland beskrivs som Sveriges första upphovsrättslag. Det upphovsrättsliga inslaget i tryckfrihetsförordningen inskränkte sig dock till en paragraf som fastslog att varje text är författarens egendom. Det var först 1877 som upphovsrätten kodifierades i en separat lagstiftning: *Lagen angående eganderätt till skrift* (SFS 1877:28). Under inflytande av rättens internationalisering och den medieteknologiska utvecklingen skulle denna lag i tur och ordning ersättas av *Lagen om rätt till litterära och musikaliska verk* (SFS 1919:381) 1919 och 1960 års *Lag om rätt till litterära och musikaliska verk* (SFS 1960:729). Den sistnämnda är fortfarande giltig om än i kraftigt reviderad form.

Strömholms vittnesmål från 1970-talets mitt är intressant av två anledningar. För det första påminner det oss om att dagens debatt inte saknar historiska exempel och att upphovsrätten stod under hårt angrepp redan på 1970-talet. För det andra framställer det 1960 års lagstiftning som upphovsrättens höjdpunkt och eventuella slutpunkt. Oron för att upphovsrätten skulle demonteras vederlades under kommande decennier när nationella lagstiftningar och internationella direktiv snarare utsträckte upphovsmännens rättsskydd. Men ändå är synen på upphovsrätten som ett utvecklingsprojekt som kanske närmar sig sitt slut lika aktuell idag när utopister och domedagsprofeter debatterar upphovsrättens plats i framtidens radikalt nya kulturell ordning. Därför kan det vara på sin plats att ta ett steg tillbaka och fråga sig hur den politiska uppslutningen bakom detta utvecklingsprojekt egentligen har sett ut under historiens gång. I den här artikeln kommer jag att titta närmare på några röster i den svenska riksdagsdebatten som på olika sätt ifrågasatt upphovsrätten och formulerat alternativa sätt att se på kultur, kreativitet och egendom.

1800-talet – en borgerlig upphovsrättskritik

Den första svenska upphovsrättsbestämmelse instiftades till synes i förbifarten. Den enskilda paragraf i 1810 års svenska upphovsrättsparagraf som fastslog författarens rättigheter antogs utan någon debatt i riksdagen som uteslutande intresserade sig för den överskuggande tryckfrihetsfrågan. Det dröjde till 1840-talet innan riksdagen började diskutera upphovsrätten som en självständig fråga, och det var först i debatten kring 1867 års *Lag angående efterbildning*

1 Strömholm (1975) s. 290.

af konstverk som någon direkt kritik mot idén om en oinskränkt konstnärlig ensamrätt skulle formuleras. Här ventilerades för första gången en uttalad oro för att den konstnärliga friheten och den allmänna bildningen kunde bli lidande av vad bondeståndets Per Östman uppfattade som en privatisering av de fria konsterna:

Detta betänkande afser förbud mot eftertryck utaf alstren af de fria konsterna, men häruti tyckes mig ligga en motsägelse, och jag anser att dessa senare, i den händelse lagen härom vinner framgång, borde byta om namn, och hädanefter benämnas de 'patenterade konsterna'.²

Östmans motstånd grundade sig delvis i en oro för att konstens utveckling skulle hämmas om framtidens konstnärer inte tilläts kopiera historiens mästare – ett argument som delvis gick tillbaka på en äldre, klassicistisk konstsyn. Samtidigt antydde han också att ett förbud mot efterbildning av konstverk inte var förenlig med liberalismens ideal:

”Jag vet icke, huruvida ett dylikt tillstyrkande är fullt passande för vår tid, då man ifrar för full frihet i alla grenar af mensklig verksamhet. Genom upprättande af dylika skrankor hindrar man all fri täflan för dem, som sysselsätta sig med frambringande af konstens alster”.³

I samband med nästa stora lagstiftning – 1877 års *Lag angående eganderätt till skrift* – skulle denna fråga ställas på sin spets i diskussionerna kring rätten till översättningar. Här stod konflikten mellan de som ansåg att den svenska upphovsrättslagen skulle skydda utländska författare i svensk översättning och de som på liberala manér förespråkade en ”översättningsfrihet” som innebar att svenska förläggare var fria att publicera utländska verk utan att ta hänsyn till författarnas anspråk på ekonomisk ersättning.⁴ Ett upphovsrättsskydd för utländsk litteratur likställdes ofta med tullar och andra handelshinder och riksdagsmannen Herman Rundgren ondgjorde sig över att liberalernas iver att värna det fria handelsutbytet inte tycktes gälla på litteraturens område:

I afseende på tullagstiftningen hafva vi varit mycket liberala, då vi dels borttagit dels ned-satt tullarne, så att den främmande industrien kan införa sina alster och sitt kram här i landet, antingen utan tull eller ock mot en helt ringa afgift, nu deremot, då det gäller litteraturen, tankens alster, då vill man icke längre tillämpa den der fria lagstiftningen, utan visa sin ridderlighet genom att lägga bojor på det fria utbytet.⁵

Ett neoklassiskt motstånd mot upphovsrätten tog form i England redan under 1870-talet. Dessa nyliberalerna avfärdade upphovsrätten som ett artificiellt sätt att begränsa utbudet av immateriella varor och tog avstånd från tanken på att man kan äga ett litterärt verk och hindra andra från att bruka och omforma det.⁶ Kreativitet handlade inte om att vara först med att göra något utan snarare om att göra det så bra som möjligt vilket gjorde efterhärming till ett fullt legitimt konstnärligt uttryck.⁷ Därför var upphovsrätten en orättfärdig begränsning av det fria varuutbytet medan plagiering och piratkopiering följaktligen var en kulturell och ekonomisk rättighet.

Men Östmans och Rundgrens invändningar var bara en svag genklang av denna internationell tankeströmning; 1877 års riksdagsdebatt rymde över huvud taget mycket få explicita uttryck för ett sådant ideologiskt ställningstagande. Förläggarnas motvilja mot att ge översatt litteratur samma rättsskydd som inhemska handlade i praktiken mest om egennyttan. De hade helt enkelt vant sig vid att översätta och publicera utländska verk utan att betala ett öre till författarna och de ville inte förlora denna goda affärsmöjlighet. Här hänvisade förläggarna

2 Bondeståndets riksdagsprotokoll 1863, Band 3, s. 57.

3 Bondeståndets riksdagsprotokoll 1863, Band 3, s. 54.

4 Riksdagsprotokoll, FK, 1877, Nr. 25, s. 15 ff.

5 Riksdagsprotokoll, AK, 1877, Nr. 38, s. 47.

6 Saint-Amour (2003) s. 24 ff.

7 Saint-Amour (2003) s. 40 f.

inte i första hand till några vidlyftiga ekonomiska teorier utan till nationens kulturella behov. De menade att ett litet språkområde som Sverige riskerade att isoleras kulturellt om man införde ett översättarskydd som skulle höja priserna på utländsk litteratur och hindra svenska läsare att ta del av världslitteraturen. På så vis gjorde sig förläggarna till företrädare för en läsande allmänhet vars behov av god litteratur händelsevis sammanföll med förläggarnas egna ekonomiska intressen.

Upphovsrätten och socialismen – 1919 års lagstiftning

Förläggarna lyckades länge värna sin översättningsfrihet, men 1904 skulle Sverige till slut underteckna Bernkonventionen och därmed också förbinda sig att ge utländska författare ett visst upphovsrättsskydd. I och med 1919 års upphovsrättslagstiftning gjorde emellertid många av de idéer som förläggarna lanserade 40 år tidigare en oväntad comeback. Nu var det inte längre borgerskapets företrädare utan ledande socialdemokrater som tog fasta på den potentiella motsättningen mellan upphovsrättens expansion och allmänhetens behov av fritt tillgänglig kultur. Samtidigt påpekade flera riksdagsledamöter att det var hög tid att även granska förläggarnas roll i sammanhanget. Den första som diskuterade maktrelationen mellan författaren och förläggaren var riksdagsledamoten Carl Lindhagen – borgmästare i Stockholm och växelvis socialdemokratisk och vänsterradikalt obunden ledamot av första kammaren. Lindhagen påpekade att en lag som inte tar hänsyn till verklighetens ojämlika fördelning av pengar och inflytande riskerar att bli ett utslag av ”formaldemokrati.”

Vad som därför också bör avvägas är gränsskillnaden mellan förläggarens makt och rätt å ena sidan samt författarens rätt och allmänhetens intressen å andra sidan. Det är alltför vanligt, att man blundar för så stora realiteter, och det synes också hava inträffat här, åtminstone såvitt propositionen utvisar. Tidens sociala problem spelar in även här och för detta ryggas alltid även formaldemokratien tillbaka. 8

För att verka för en reell maktomfördelning föreslog han att lagen skulle skilja på författarens och förläggarens skyddstid och erkänna författaren en längre skyddstid än förläggaren. Även om Lindhagens förslag inte vann något bredare stöd skulle det få ett visst gehör bland andra kammarens socialdemokrater. Per Albin Hansson och Wilhelm Björck stödde exempelvis Lindhagens idé i en egen motion där de föreslog att upphovsrätten bara skulle gälla i tio år när den överläts till någon annan än författaren.⁹

I första hand behandlade dock Hanssons och Björcks motion en helt annan fråga, nämligen översättarrätten. Med hänvisning till att upphovsrätten i sin nuvarande utformning i första hand är till förläggarnas gagn eftersom det i slutändan är förläggaren som profiterar på författarens arbete vände sig Hansson och Björck mot förslaget om ett stärkt översättarskydd. Nu blåste ett antal ledande socialdemokrater nytt liv i ett av förläggarnas gamla argument: att ett internationellt översättningsskydd hotar den läsande allmänhetens tillgång på god litteratur. Men genom att framhålla att ett stärkt upphovsrättsskydd för översatt litteratur ger ett fåtal kapitalstarka förläggare monopol på enskilda verk som skulle spridas bättre och billigare om de vore allmän egendom vred de detta argument ur händerna på förlagsindustrin och vände det mot dem.¹⁰ Här formulerades en alternativ vänsterorienterad kritik mot översättarrätten som definierar förläggaren som en profitör som berikar sig på den läsande allmänhetens bekostnad.

8 Första Kammaren, motion Nr. 107, 1919.

9 Andra kammaren, motion Nr. 266, 1919, s. 11.

10 Andra kammaren, motion Nr. 266, passim.

Hanssons och Björks ståndpunkt skulle få ganska stort inflytande i riksdagsdebatten, framför allt i andra kammaren där också Hjalmar Branting kastade sig in i diskussionen och framhöll vikten av att anlägga ett socialt perspektiv och inte bara se upphovsrätten som en handels- eller förmögenhetsrättslig angelägenhet: "...det kan sättas i fråga, om tidpunkten är den rätta att föra fram ett så rent juridiskt privatekonomiskt betraktelsesätt, som här är anlagt alltigenom, i stället för att se på de sociala följderna av att detta betraktelsesätt göres gällande".¹¹ Gustav Möller – tidningsredaktör, bokförläggare, framtida socialminister och partisekreterare i SAP 1916-1940 – anslog ett mer offensivt tonläge: "...jag betraktar en viss del av detta lagförslag som ett mycket allvarligt för att icke säga ett av de allvarligaste attentat gent emot betydande kulturintressen, som över huvud förekomma här i landet..."¹²

De inblandade aktörernas partitillhörighet visade att ett alternativt socialistisk perspektiv på författarrätten höll på att ta form i debatten kring 1919 års upphovsrättslag. Denna kritiska hållning utgick från att upphovsrätten i första hand gynnade de kapitalstarka förläggarna eftersom författare och förläggare inte var jämbördiga parter i en affärsöverenskommelse utan snarare kunde liknas vid arbetare och kapitalister. Det allra tydligaste exemplet på detta var kanske socialdemokraten och tidningsmannen Artur Engbergs inlägg inför andra kammaren där han konstaterade: "också författaren ligger i händerna på den ekonomiska utnyttjaren [...] ty frukterna gå nu till förläggaren och icke till arbetaren-författaren"¹³

Att döma av voteringen i andra kammaren var motståndet mot propositionens förslag till en ny upphovsrättslag ganska utbrett. De beslutade sig till slut för att godkänna lagförslaget men det skedde med minsta möjliga marginal: omröstningen utföll med 59 röster för och 59 röster mot och en utslagsröst fick fälla avgörandet till propositionens fördel.¹⁴ Det är naturligtvis omöjligt att säga hur många som röstade nej utifrån en vänsterorienterad upphovsrättskritik, men eftersom den socialdemokratiska oppositionen i stort sett var de enda som argumenterade mot förslaget som helhet och socialdemokraterna vid det här laget utgjorde drygt 40 % av andra kammaren kan man anta att en ansevärd del av nejsägarna påverkats av deras argumentation.¹⁵

Per Albin Hansson och många av de andra socialdemokraterna representerade en ny, mer skeptisk och restriktiv syn på upphovsrätten. Deras inpass i 1919 års lagstiftningsprocess innebar att upphovsrättskritiken för första gången fick ett så stort genomslag i den svenska riksdagsdebatten att den hotade att välta ett helt lagförslag. Samtidigt skulle den inordnas i en partipolitiska höger-vänsterskala där den blev en del av en socialistisk systemkritik. Eller som Lindhagen uttryckte det: "Man kan utan överdrift säga, att tidningsredaktörer och bokförläggare väsentligen ha monopol på tryckfriheten. Detta är icke alls någon förebråelse mot dem. Samhällssystemet anvisar ingen annan utväg."¹⁶

Dagens upphovsrättslag – ett kortlivat samförstånd

Men det socialdemokratiska motståndet visade sig vara övergående. När förslaget till 1960 års upphovsrättslag presenterades inför riksdagen var det i stort sett bara en person – John Lundberg, socialdemokratisk ledamot av andra kammaren – som anförde någon fundamental kritik mot lagförslaget och försökte väcka en djupare idédebatt kring upphovsrättsfrågan. Lundberg motionerade om att propositionen skulle avslås och han menade att det var dags att överge upphovsrätten som helhet eftersom den hämmade den kulturella, tekniska och ekonomiska

11 Andra kammaren, protokoll Nr. 24, 1919, s. 38.

12 *Tvåkammarriksdagen 1867-1970*, vol. 1, s. 100; Andra kammaren, protokoll Nr. 24, 1919, s. 25.

13 Andra kammaren, protokoll Nr. 24, 1919, s. 32.

14 Andra kammaren, protokoll Nr. 24, 1919, s. 49.

15 *Tvåkammarriksdagen 1867-1970*, Vol. 1, s. 21

16 Första kammaren, motion Nr 107, 1919,s. 1.

utvecklingen och hindrade kulturens spridning till de breda folklagen. I upphovsrättens ställe föreslog han ett statligt anslag på 20 miljoner per år till unga författare och konstnärer.¹⁷

Lundberg såg kulturen som en gemensam egendom som upphovsrättslagen privatiserade: ”Upphovsrätten gynnar en snedvriden syn på äganderätt, och upphovsmännen bryter sig ut ur solidariteten som självgoda desertörer utan ansvar mot konstnärligt skapande eller det kollektiv eller samhälle de trots allt är en liten del av.”¹⁸ Att upphovsrätten dessutom var ärtlig innebar att den premierade drönare som inte ville försörja sig själva utan ”måste hänga fast vid död mans prestation”.¹⁹ Lundberg menade att det kulturella skapandet är en kollektiv verksamhet och att det enskilda verket är ett led i en kreativ utvecklingskedja där varje konstnär och författare lutar sig mot och berikas av sina föregångare. Därför är de enskilda verken också sammanvävda i en kulturell helhet och de kan inte brytas ut till privata ägodelar. Upphovsrätten lade dessutom de kulturella verken i händerna på godtyckligt utvalda upphovsmän som inte nödvändigtvis hade bidragit med någon större egen kreativ insats: ”Den utpekade upphovsmannen blir ett resultat av en slump: han blir den som tar de ekonomiska fördelarna av ett lagarbete, där generationers erfarenheter samlats och utnyttjats”.²⁰

Lundberg hade gått en klassisk socialdemokratiskt bildningsväg: han var en gammal sågverksarbetare som hade han läst vid Brunnsviks folkhögskola, LO-skolan och Nordiska folkhögskolan i Genève för att sedan bli ombudsman och slutligen riksdagsledamot.²¹ Denna starka arbetarrörelseförankring präglade också Lundbergs motstånd mot upphovsrätten som han såg som ett direkt hot mot folkbildningen:

Det förefaller som om utredarna och propositionsskrivaren har blivit förskräckta över att boken, konsten, musiken och allt det vi kallar kulturella värden jämte radio och TV genom samhällsutvecklingen och den förbättrade ekonomien för arbetare, jordbrukare m.fl. har funnit väg till allmoges hem. [...] Är det detta som förskräcker? Förtjänsterna i det andliga skräet skall öka genom en ny skråordning. Pengarna måste gå före en spridning av de kulturella värdena och tillföras [...] privilegierade grupper.²²

Lundberg menade att propositionen som helhet var oförenlig med tidens sociala och kulturella utveckling: om radio, TV och ett ökat välstånd hade bidragit till att sprida kultur och upplysning till folket uttryckte upphovsrätten ett reaktionärt skråtänkande som gynnade förmögna upphovsmän och deras advokater på bekostnad av det bildningstörstande folket.²³ Också konstnärerna själva förlorade på denna ordning eftersom deras konstnärliga frihet inskränktes och kreativiteten gjordes till en handelsvara i ett ekonomiskt och juridiskt system som inte var lämpat för skapade verksamhet:

Litterärt och konstnärligt skapande är tidlöst, att materialisera detta i en upphovsrätt medför att det blir det affärsmässiga, det skråmässiga etc. som blir det dominerande. Det blir en konstnär likt isbjörnarna på Skansen, som kan förbanna grottans trånghet och ofrihet men tvingas glädjas åt att kronorna vid entrékorsen ökar för varje gång de fångna ger liv åt en unge, som också är dömd att likt föräldrarna försättas i fångenskap. Upphovsrätt och litterärt och konstnärligt skapande är oförenliga begrepp; de kväver varandra [...] Man kan döda kultur på många olika sätt. En del bränner böcker, synagogor etc., andra kan utnyttja en upphovsrätt i samma syfte.²⁴

17 Andra kammaren, Motion Nr. 662, 1960.

18 Andra kammaren, Protokoll Nr. 29, 1960.

19 Andra kammaren, Protokoll Nr. 2, s. 15.

20 Andra kammaren, Motion Nr. 662, 1960, s. 6.

21 Tvåkammarriksdagen 1867-1970, Band I, s. 321.

22 Andra kammaren, Protokoll Nr. 2, 1960, s. 16.

23 Andra kammaren, Protokoll Nr. 2, s. 15 f; Andra kammaren, Protokoll Nr. 29, 1960, s. 127.

24 Andra kammaren, Motion Nr. 662, 1960, s. 7f.

Samtidigt som den nya lagen stängde in kulturen i äganderättens järnbur riskerade den också att kriminalisera konsumenten som plötsligt fick se sin personliga rätt att fritt bruka kulturen kringskuren:

För så väl närings- som samhällsliv, för vår demokrati och för de enskilda medborgarna är det både farligt och trist om man ständigt och jämt måste hålla en jurist i hand och ha ett processhot hängande över sig, när det gäller andliga och kulturella ting [...] som vi lärt oss att betrakta som samfällid egendom..²⁵

Han konstaterade att en lag som kriminaliserar vad gemene man uppfattar som ett legitimt sätt att konsumera kultur riskerar att göra alla till brottslingar utan att gagna några andra än juristerna och enstaka upphovsrättsinnehavare.²⁶

John Lundbergs styvnackade upphovsrättsmotstånd är ett lika intressant som isolerat inslag i 1960 års riksdagsdebatt. I efterhand framstår han som en av de mest framsynta bland 1960 års debattörer eftersom hans inlägg fångade många av de frågor som har präglat debatten under 1990- och 2000-talet. Men i sin samtid fick han inte ens stöd från sina egna partikamrater. 40 år tidigare hade den moderna svenska socialdemokratins grundare satt fokus på några av dagens mest brännande upphovsrättsproblem, men under 1900-talets gång skulle dessa försvinna från den socialdemokratiska agendan och när SAPs stjärna stod som högst var Lundberg ensam företrädare för den kritiska hållning som Hjalmar Branting och Per Albin Hansson en gång förfäktat. Lundbergs motion avfärdades i förbifarten av Lagutskottet och Första kammaren och i Andra kammaren avslogs den efter votering med 145 röster mot 16.²⁷ I detta avseende har Strömholm alltså rätt i att 1960 års upphovsrättsdebatt präglades av ett stabilt samförstånd kring upphovsrättens företräden: de liberala och socialistiska invändningar som figurerat under historiens lopp var nu som bortblåsta och man kunde enas över partigränserna om att upphovsrätten per definition var något positivt. I efterhand framstår dock detta samförstånd som en historisk parentes och det är anmärkningsvärt att riksdagens enda nejsägare, som var så ur takt med sin egen tid, skulle fånga så mycket av den upphovsrättskritik som började växa fram redan i slutet av 1960-talet för att sedan återuppträda i kölvattnet efter 1990-talets digitala revolution.

En snabb överblick över den svenska upphovsrättskritikens historia visar att dagens debatt inte saknar historiska paralleller. Det betyder inte att vi har sett allt förut: den digitala utvecklingen har väckt frågor som ingen kunde förutse 1960 eller 1975 och gjort upphovsrätten till en ämne som förmodligen engagerar fler människor än någonsin tidigare. Men många av dagens argument om konstens frihet, kulturens tillgänglighet och hotet mot den personliga integriteten har likväl förekommit i så väl liberala som socialistiska tappningar under 1800- och 1900-talen. Detta motsägelsefulla politiska arv, som till viss del förenar 1800-talets nyliberaler och det tidiga 1900-talets socialdemokratiska anfäder, bildar en fond till dagens politiska debatt. En fond som visar att upphovsrättens tendens att falla mellan de partipolitiska gliporna och förena liberaler, socialister och anarkister i en ohelig allians inte är ett syndrom på blockpolitikens upplösning i en postmodern värld utan en gammal upphovsrättsproblematik i ny skepnad.

25 Andra kammaren, Protokoll Nr. 2, 1960, s. 16.

26 Andra kammaren, Protokoll Nr. 29, 1960, s. 125.

27 Första kammarens protokoll, Nr. 28, 1960, s. 92; Andra kammarens protokoll, Nr. 29, 1960, s. 125 ff & 175.